

DOSSIER

Industrialització, crisi i treball submergit

EL MOLÍ, DINAMITZADOR DE LA INDÚSTRIA

Joan Anton Carbonell i Porro

El Molí, motor inicial de cent seixanta anys d'indústria a Molins de Rei

En aquest article s'intenta fer una síntesi del procés d'industrialització que va seguir Molins de Rei des de mitjan segle passat i del paper que el Molí hi va representar des dels seus inicis. Lluny d'anàlisis econòmiques globals de la vida en aquests anys, es presenta una pinzellada de l'evolució de la indústria en relació amb els canvis que es produeixen en la societat local en un període que abasta esdeveniments molt importants per a la seva vida social, política i econòmica, que en surten modificades de manera radical.

L'any 1858 s'instal·la al carrer de Baix l'empresa tèxtil d'en Josep Ferrer i Mora, la qual sempre serà coneguda com "el Molí" pel fet que aprofita el lloc on hi havia hagut antigament un d'aquests artilugis.

L'arribada de Ferrer i Mora obre una nova etapa en el procés d'industrialització que s'havia iniciat, com en d'altres localitats, amb petits ta-

llers (o telers instal·lats a casa) i amb la primera indústria de Martí Galtés, que era a la Carretera des d'uns vint-i-cinc anys abans teixint cotó amb 20 telers manuals.

Què representa el Molí per a Molins de Rei? Fins a la seva arribada, les

---

Fins a la Primera Guerra Mundial, dinou empreses tèxtils més s'instal·len a Molins de Rei, amb sort diversa i un origen que pot ser degut a dues causes: els petits industrials forans que trien la vila com a localització per a les seves activitats i els artesans o inversors locals que veuen en la indústria un mitjà de progrés per invertir en el que sembla que ha de ser l'ocupació principal de la població en un futur proper.

---

activitats industrials es limitaven als artesans tradicionals i a algunes manufactures de primera necessitat, com ara els fabricants de maons, o a petites estructures industrials subordinades a l'agricultura, encara que només

La fàbrica del Molí s'instala a Molins de Rei al 1858

DOSSIER

EL MOLÍ, DINAMITZADOR DE LA INDÚSTRIA

Joan Anton Carbonell i Porro

fos perquè els seus artífexs tenien el teler com a segona ocupació per complementar ingressos. Amb la construcció d'una fàbrica del tipus tradicional del segle XIX, Ferrer i Mora comença la producció manufacturera

dones que es dedicaven a l'elaboració de puntes i de blondes.

Fins a la Primera Guerra Mundial, dinou empreses tèxtils més s'instal·len a Molins de Rei, amb sort diversa i un origen que pot ser degut a dues causes: els petits industrials forans que trien la vila com a localització per a les seves activitats i els artesans o inversors locals que veuen en la indústria un mitjà de progrés per invertir en el que sembla que ha de ser l'ocupació principal de la població en un futur proper.

ELS PRIMERS TEMPS

Es poden considerar com a anys ini-

Manuel Bertrand, que anys més tard crearà una instal·lació a gran escala a Sant Feliu de Llobregat, també serà present a Molins de Rei en aquests primers anys i ocuparà instal·lacions de l'antic Palau.

El Canal Ferrer i Mora al Fons la fàbrica del Molí de tipus industrial contemporani.

En un primer moment es dedica només a la filatura del cotó, però un any més tard de la seva instal·lació, ja s'inicia en el tissatge amb l'entrada en funcionament dels primers cent telers mecànics. Això vol dir que l'any 1861, Molins de Rei és una de les quatre poblacions del Baix Llobregat que disposa d'aquest tipus de maquinària, juntament amb Cornellà, Esparreguera i Martorell, i que els seus telers representen el 29% de les màquines d'aquest tipus de la comarca. D'altra banda, cal afegir que Molins de Rei té una llarga tradició en la confecció amb el treball de les

dones que es dedicaven a l'elaboració cials els que van des de mitjan segle XIX fins a la Primera Guerra Mundial per dos motius: en primer lloc, la indústria no té la força suficient per suposar una alternativa victoriosa davant l'agricultura predominant. En segon lloc, la inestabilitat de l'estructura industrial fa que les empreses siguin efímeres i massa dependents de la situació del mercat i de l'adequació tecnològica. S'ha de tenir en compte que en els seixanta anys que van de mitjan segle XIX a la fi de la dècada dels anys deu d'aquest segle, es produeixen els avenços tecnològics que transformen la indústria de manera radical: s'ha passat de la força manual al vapor i, sense transició, a l'ús de l'electricitat. Aquest fet condicionarà l'evolució industrial local i farà aparèixer i desaparèixer petites instal·lacions que creien tenir un mercat per complementar-se amb les grans estructures creades al llarg de Catalunya.

DOSSIER

Industrialització, crisi i treball submergit

Manuel Bertran, al segle XIX, instal·là una fàbrica a les dependències del Palau.

Manuel Bertrand, que anys més tard crearà una instal·lació a gran escala a Sant Feliu de Llobregat, també serà present a Molins de Rei en aquests primers anys i ocuparà instal·lacions de l'antic Palau. En aquests anys també sorgeixen, en petita escala, altres sectors que es desenvolupen en la indústria tèxtil del moment, com ara el cànem, el lli o la seda, a més de continuar amb la confecció. En aquest context, el Molí representa una avançada del moviment futur en erigir-se en una fàbrica d'estil modern que dona exemple de modernitat als petits tallers, ja no solament tèxtils, sinó de totes les àrees de la manufactura que l'envolten, en uns anys en què una part important de l'activitat secundària era en mans de la petita manufactura, que es dedicava a respondre a la demanda generada per la població en creixement.

D'altra banda, l'aïllament en què viuen les poblacions de fora del medi urbà de Barcelona sembla assegurar una pau social que no existia a la capital. És per això que petits empresaris, que no disposaven dels mitjans per a la instal·lació de les grans estructures que possibilitaven les colò-

nies industrials de l'Alt Llobregat, veuen Molins de Rei, i d'altres poblacions de la comarca, com a localització ideal per al seu negoci tèxtil en un moment en què, per necessitats econòmiques i socials, prefereixen deixar la ciutat i ampliar el seu ventall productiu i les seves inversions fora de Barcelona.

No tot són aspectes positius en aquests anys de creixement. A més de les fàbriques i tallers que anaven sorgint i desapareixent i, alhora, creant una inestabilitat laboral notable, la mateixa Ferrer i Mora segueix les anades i vingudes de la vacil·lant indústria catalana d'aquests anys. Entre 1876 i 1878, la fàbrica atura bona part de les seves màquines en períodes llargs, roman tancada bona part dels anys 1881 i 1882 (els anomenats "anys de la fam"), com també el 1885, i recupera la normalitat l'any 1887 amb una disminució notable del seu nombre de treballadors.

Cal tenir en compte que, fins a l'inici del segle xx, el Molí representava la

---

Un cop més, el Molí serà un dels pioners en adaptar-se als nous temps amb la instal·lació d'una maquinària que assegura una font d'energia que va soplant, de manera accelerada, l'ús de l'obsolet vapor com a tracció. A partir d'aquest moment, la indústria es divideix entre la indústria moderna, que aprofita totes les noves tecnologies, i la tradicional, que segueix lligada als mètodes antics

---

part més important de la indústria local i no solament en un sentit econòmic. De la fàbrica en va sorgir el suport al naixement del catalanisme (llavors anomenat regionalisme) de la mà del seu director Bartomeu Parramon, únic directiu que s'implica en la vida local i col·labora en les iniciatives del Centre Catalanista. Per pura lògica, també sorgeixen de la fàbrica els moviments sindicalistes

EL MOLÍ, DINAMITZADOR DE LA INDÚSTRIA

Joan Anton Carbonell i Porro

centrats en la secció local del sindicat de Les Tres Classes de Vapor, amb l'adscripció a la Primera Internacional inclosa (1870) i la continuació

L'any 1932, a Molins de Rei hi ha un total de 917 treballadors tèxtils, sobre una població total d'uns set mil habitants, cosa que significa que només les fàbriques tèxtils ocupen una tercera part de la població activa local

fins a la creació de la Federació Obrera els anys 1915 i 1918, amb diverses etapes intermèdies d'alts i baixos en l'activitat sindical, fet que no és ajudat per una forta repressió de qual-sevol activitat reivindicativa que s'intenti. En Jaume Font, el popular "Picarón", alcalde dels anys republicans, serà un dels exemples dels acomiadaments provocats per l'acció sindical i política, inclosa la prohibició de treballar en el mateix ram pel veto imposat pels patrons de la comarca que es comuniquen els noms dels treballadors amb represàlies.

L'arribada de la Gran Guerra, ajudada per la neutralitat espanyola que estimula la producció, assenyala un punt d'inflexió important en el qual la indústria, fonamentalment tèxtil, comença a tenir un paper preponderant en la vida local. L'any 1915, els

cinc-cents obrers de les seves fàbriques representen el 30% de la població activa local i competeixen obertament amb l'agricultura com a principal forma de subsistència. No és d'estranyar, doncs, que la unió de parcers i jornaleros del camp amb obrers industrials donés origen a la Federació Obrera com a forma d'organització amb una força remarcable per a les tancades estructures de l'època. Així mateix, proporciona la força principal de suport electoral a l'Ajuntament republicà sorgit de les primeres eleccions amb sufragi universal masculí de l'any 1890. Fins a la victòria dels regionalistes en les eleccions municipals de l'any 1912, els republicans gaudiran del poder local amb una forta base de suport obrer.

Paral·lelament, i de la mateixa manera que es va desenvolupant la indústria tèxtil, altres petites indústries proporcionen noves possibilitats a l'economia local. En els darrers anys d'aquest període s'instal·len noves activitats que modernitzen la vida local, alhora que li donen una nova dimensió. A més de petites fàbriques de productes com les gasoses, el cremor tartàric, els derivats de l'alcohol o les tradicionals indústries complementàries dels diferents processos de la construcció, per posar alguns exemples, apareixen les pri-

La fabrica del Molí serà pionera en adaptar-se als nous temps

DOSSIER

Industrialització, crisi i treball submergit

EL MOLÍ, DINAMITZADOR DE LA INDÚSTRIA

Joan Anton Carbonell i Porro

meres empreses subministradores de corrent elèctric, de gas per a l'enllumenat i d'aigua corrent, que seran fonamentals per a la implantació definitiva de la societat industrial a la vila, no solament des d'un punt de vista econòmic, sinó també domèstic, amb les millores en la qualitat de vida que representen aquests avenços.

Un cop més, el Molí serà un dels pioners en adaptar-se als nous temps amb la instal·lació d'una maquinària que assegura una font d'energia que va soplant, de manera accelerada, l'ús de l'obsolet vapor com a tracció. A partir d'aquest moment, la indústria es divideix entre la indústria moderna, que aprofita totes les noves tecnologies, i la tradicional, que segueix lligada als mètodes antics o no té la capacitat suficient per a adaptar-se a la nova situació. En tot cas, a partir dels inicis d'aquest segle, les noves indústries hauran de ser del tipus modern o estaran condemnades a tenir una existència efímera.

LA GRAN EXPANSIÓ

Els vint anys que van de 1916 a 1936, quan s'inicia la Guerra Civil, representen el període en què s'estableixen a Molins de Rei les empreses tèxtils que configuraran la seva dimensió industrial de forma definitiva. Noms com Balanzó, Malvehy, Iborra, Samaranch o Torra Balari aporten a aquesta època la definició industrial de Molins de Rei. Malgrat això, durant molts anys el Molí continuarà essent la indústria tradicional de la qual prenen exemple les restants. La seva localització, al bell mig de la vila, i la seva tradició d'anys fa que sigui contemplada com la principal fàbrica de la localitat com a reconeixement del seu paper de pionera. L'any 1923 encara és l'empresa local més gran, amb 273 treballadors dels 529 del sector. Amb les altres branques industrials ocupen un total de 766 treballadors, que representen al voltant del 20% de la població total de la vila i la proporció majoritària

d'entre la població activa local.

Tres anys més tard la fàbrica el Molí és superada per Manufactures Iborra, que ha traslladat les seves instal·lacions des de Barcelona. L'any 1932, a Molins de Rei hi ha un total de 917 treballadors tèxtils, sobre una població total d'uns set mil habitants, cosa que significa que només les fàbriques tèxtils ocupen una tercera part de la població activa local i que hi ha tres empreses que ultrapassen els dos-cents treballadors: Ferrer i Mora, Iborra i Malvehy. Aquesta darrera va ser l'origen de Can Samaranch, creada poc abans per separació entre els socis i que, amb el temps, es convertirà en la més gran de la vila i aportarà un nou model d'empresa que contempla altres aspectes socials que complementen els purament productius.

Tot just abans de l'inici de la Guerra Civil, la indústria ocupa 1.357 obrers, que continuen representant una cinquena part dels habitants en un conjunt de població que, gairebé, s'ha duplicat. S'ha de tenir en compte que

Els anys seixanta marquen l'inici d'un creixement que conduirà a una dècada posterior en la que la vila es dedica de manera gairebé exclusiva a la indústria i als serveis, amb diversificació de sectors i la integració de la població que s'anava incorporant a la vida local procedent de la immigració.

en aquests anys, coexisteixen els anys més pròspers de la indústria amb els de l'agricultura, a partir de l'exportació de fruites. Ambdues activitats aporten una font important de riquesa a la població local, situació que es talla amb la crisi dels anys trenta i l'esclat de la Guerra.

Tot aquest procés evolutiu de creixement canvia profundament el paisatge urbà. Després de la instal·lació del Molí al carrer de Baix, en una

DOSSIER

EL MOLÍ, DINAMITZADOR DE LA INDÚSTRIA

Joan Anton Carbonell i Porro

zona on hi havia molt pocs habitatges per por a les crescudes del riu Llobregat, seixanta anys més tard, les xemeneies donen una nova visió del perfil urbà: la majoria estan concentrades a la zona de la Riera, però també n'hi ha en altres zones de la vila.

No solament canvia el paisatge. Els canvis urbanístics provocats pel creixement demogràfic i el desenvolupament industrial van acompanyats d'una intensa vida social. Els anys deu i vint d'aquest segle concentren l'ebullició més gran de la vida local per motius molt diferents, a més de l'evolució creada anys enrere amb altres objectius: sorgeixen i es desenvolupen les grans associacions locals que representen interessos econòmics contraposats (el Foment i la Federació) i es produeix una forta lluita pel poder local entre regionalistes i republicans, encara que aquests es trobin dividits entre les diverses tendències de l'època fins a l'unitarisme que representa l'opció política de la Federació Obrera. L'ebullició política i associativa es veu fortament minvada per l'adveniment de la Dictadura de Primo de Rivera, l'any 1923, i, en definitiva, en un termini de vint anys esclaten totes les tensions que s'havien anat acumulant en els anys

precedents.

En tots aquests anys, el Molí continua representant un punt de referència inexcusable. Al costat de l'Ajuntament regionalista (cal no oblidar que el seu director dóna suport explícitament als regionalistes), no té problemes per obtenir la inhibició municipal, si no el suport, en ocasió de les queixes dels obrers per les condicions de treball, l'any 1918, o el suport al tancament patronal de 1920, malgrat l'oposició dels regidors elegits com a representants dels obrers. La connivència amb els interessos patronals es produirà repetidament al llarg d'aquests anys, com en el cas de les queixes dels veïns a causa de la instal·lació de maquinàries molestes en zones urbanes duta a terme per les empreses Malvehy-Samaranch o Tort en els anys vint.

Acte celebrat a la fàbrica Samaranch amb la presència de l'empresari, dels seus familiars i d'alguns treballadors

lupament industrial van acompanyats d'una intensa vida social. Els anys deu i vint d'aquest segle concentren l'ebullició més gran de la vida local per motius molt diferents, a més de l'evolució creada anys enrere amb altres objectius: sorgeixen i es desenvolupen les grans associacions locals que representen interessos econòmics contraposats (el Foment i la Federació) i es produeix una forta lluita pel poder local entre regionalistes i republicans, encara que aquests es trobin dividits entre les diverses tendències de l'època fins a l'unitarisme que representa l'opció política de la Federació Obrera. L'ebullició política i associativa es veu fortament minvada per l'adveniment de la Dictadura de Primo de Rivera, l'any 1923, i, en definitiva, en un termini de vint anys esclaten totes les tensions que s'havien anat acumulant en els anys

LA GUERRA I ELS ANYS DEL FRANQUISME

L'esclat de la Guerra Civil va acompanyat de tot el procés de col·lectivitzacions en el qual s'inclouen les indústries locals, que mantenen la seva producció i permeten que, quan acabi el conflicte, es reprengui l'activitat dels anys precedents amb les restriccions pròpies de l'època. Progressivament, s'anirà ampliant el ventall de les opcions industrials que s'instal·len a Molins de Rei.

De manera paral·lela al creixement comarcal, superats els anys de la immediata postguerra, comença una contínua instal·lació de noves empreses que trien Molins de Rei com a localització per a les seves activitats. Com a mostra, l'any 1953, quan encara no ha començat a la vila la febril activitat dels anys seixanta, la Memòria Municipal assenyala que, malgrat la gran importància de l'agricultura, aquesta ha estat superada per la indústria, que ja inclou fàbriques de productes químics, de-

DOSSIER

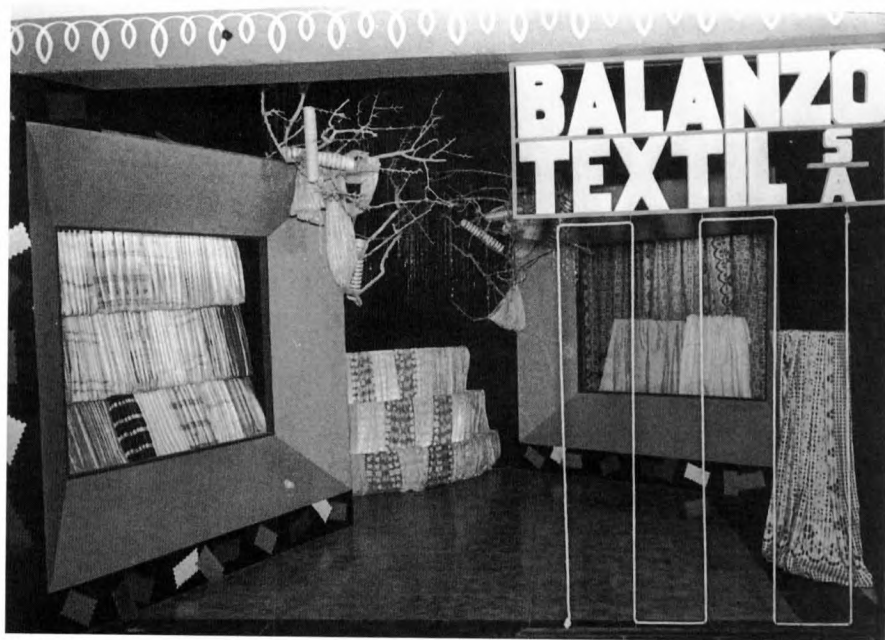
Industrialització, crisi i treball submergit

ceràmica i de lloses i de corseteria industrial, a més de les indústries tèxtils que ja existien abans del 1936 i que no han deixat de créixer en aquests anys, de manera molt més destacada que la població, que només s'ha incrementat en mil habitants.

Els anys seixanta marquen l'inici d'un creixement que conduirà a una dècada posterior en la que la vila es dedica de manera gairebé exclusiva a la indústria i als serveis, amb diversificació de sectors i la integració de la població que s'anava incorporant a la vida local procedent de la immigració. Només la crisi de la segona meitat dels anys setanta aturarà aquest procés i, a més, conduirà al tancament de les indústries tèxtils tradicionals, procés que es dona a gairebé tot Catalunya. Cent seixanta anys d'història quedaven enrere per donar pas a noves activitats, moltes també de caire industrial, que resulten hereves de l'activitat de la segona meitat del segle anterior i dels primers anys de l'actual. El Molí, com Samaranch, Iborra, Balanzó, Malvehy o Torra Balari, caurà víctima

d'aquesta nova estructura en la qual una fàbrica tradicional, erigida segons els dictats arquitectònics del segle XIX, sembla que no té cabuda en l'evolució econòmica actual.

Com a conseqüència del tancament de les fàbriques tèxtils, i les d'altres sectors, es diversifica l'activitat industrial local i, de mica en mica, va seguint el procés que ja s'havia iniciat en anys precedents amb la incorporació de nous sectors industrials. Una segona conseqüència del tancament de fàbriques és que es possibilita l'expansió i l'estudi d'una nova disciplina científica com és l'arqueologia industrial. Inexistent a casa nostra fins a dates recents, i amb una llarga tradició a països com el Regne Unit, els edificis, les maquinàries i, en definitiva, el record de l'activitat industrial tradicional es converteixen en elements clau de la historiografia pràctica, oposada a la que es practica des dels manuals, que intenta preservar el patrimoni industrial, de la mateixa manera que s'hauria de fer amb la memòria històrica.

El tèxtil és present a l'exposició Industrial i Comercial dels anys 50